

Legnagyobb érdeme azonban, s Garda nem is említi! régi költeményeinknek gyűjtése, melyből Thaly Kálmán sokat kiadott ösmeretes kurucz dalai között. Horváth nyelvészkedett is, s egy nyelvészeti dolgozatával elnyerte a Marczibányi-jutalmat, erről, valamint kéziratban lévő regényeiről, Garda csak később akar értekezni. Bár pontatlanságot nem igen lehet Gardának szemére vetni, jó lett volna mégis, ha megemlíti, hogy honnét tudja azt, hogy Horváth írta a Kölcseynek Csokonai-bírálatára válaszoló levelet a Tudományos gyűjteményben?

Annyi azonban bizonyos, hogy Garda dolgozata némi zavarosságában is sok érdekes adatot foglal magában, s lehet, hogy a kész monographiában sikerülni fog néki Horváth Ádám alakját jobban megrajzolni.

Dr. LÁZÁR BÉLA.

EGY RÉGI GRÁDUÁL.

(Kerekes Ábel levele.)

Kerekes Ábelnek Tóth Ferenczhez 1813 okt. 16-án kelt, s a M. N. Múzeumban (1043. Qu. H. Tom. IV. fol. 104.) őrzött levelében egy régi protestáns gráduál van leírva, mely a nagyenyedi collegium könyvtárában még akkortájt megvolt. Ma már nincs meg. Utána jártam, s illetékes helyről kaptam e tudósítást. Közlöm a gráduál leírását Kerekes által a mint következik:

Azon ritkaság, melynek leírását még rég ígértem volt, egy kézírásban lévő *Énekes könyv*, vagyon a nagyenyedi bibliothékában in folio. Legeslegelőbben azt írom ide, a mit hátul a táblájára Bod Péter jegyzett, így következik az: «Ezen rongyos Gráduál találatott az sepsi venerabilis tractusbeli bodoli ekkleziában, melyet az értetlen emberek hordozván maguk között a faluban, az czifra nagy betűk közül sokakat ki is vagdaltak. Észre vévén ezen könyvnek állapotját, midőn ott ex officio visitálna, tisz. esperest Márkusfalvi Deák Péter Uram, mint az hasznos régiségeket becsülő tanult ember, nem csak magához vette a könyvet, hanem a dési generalis gyűlés alkalmatosságával, nekem 1758. esztendőben által is adta. Láthatjuk ezen énekes könyvből, hogy a reformáczió az éneklésben is lassan lassan ment elő; mert ennek előtte még száz esztendővel megvoltanak az isten tiszteletben az *antifonák*, *responsoriák* és egyéb czeremóniás szokások, a melyek már most Isten kegyelméből elhallgattak. M. Igenben 1 júlii 1758. eszt. B. Péter. M. Igeni Prédikátor.»

A könyvnek sem eleje, sem utolja nincsen meg a maga épségében : ugyanis a lapok száma kezdődik az 53-ik numerussal s megyen 698-ig. Már itt a hátulján könnyen észre lehet venni, hogy szakgattak ki még belőle : de nem úgy az elein, a hol csak a lapszám bizonyítja a kárt, és maga épségiben így kezdődik : *Litania seu supplicatio, qua tum Ecclesiæ, tum Politicæ et œconomix conservatio petitur.* Magának az éneknek eleje így vagon :

Úr Isten, irgalmazz nekünk,
Krisztus irgalmazz nekünk
Úr Isten irgalmazz nekünk
Teremtő Mennyei atya Isten
Irgalmazz nekünk !
Meváltó fiú Isten,
Irgalmazz nekünk.
Vigasztaló Szentlélek Isten,
Irgalmazz nekünk !

s a 157. lapon ezeket olvashatni : *Caput secundum Introitum Invitatorium simul ac Prozarum anniversariarum.* A 222-dik lapon kezdődik a *Caput tertium de Antiphonis anniversariis.* A *Caput Quartum* kezdődik a 307-dik paginával és vagon *de Psalmis Davidis.* Ide írom egészen az első zoltárt. Psalmus 1. *Beatus vir, qui non abiit.*

«Boldog ember, ki nem jár az
Istentől elszakadtaknak tanácsán
És a bűnösöknek után nem ül az megcsúfolók között
Hanem ő néki az Istenben vagon minden bizodalma.
És az Istennek törvényét forgattya elméjében éjjel és nappal.
Ki olyan mint az folyóvíz mellett ültetett élőfa
Ki gyümölcsöt teremt alkalmas időben,
És az ő levelei meg nem hervadnak
És valamit cselekszik jó szerencsés léssen.
De az Istentől szakadtak nem ilyenek
Hanem olyanok, mint a polyva
Ki az széltől ide s tova hányattatik —
Ennek okáért meg nem maradhatnak
Az Istentől szakadtak az ítéletben.
Sem a gonoszok az igazaknak gyülekezetekben
Mert tudja Isten az igazoknak útokat
De az Istentől szakadtaknak útok mind elvész.

Az 561. pag. fogva végig vagon a *Caput Quintum, de Responsoriis, Versiculis et Benedictionibus; ac primum quidem de adventu D. N. J. C.*

Igy vagyok a két első responsorium :

Resp. I.

Jézus Krisztus élő Istennek szent fia,
Irgalmazz mi nekünk.
Ki mi érettünk jövel ez világra
Irgalmazz mi nekünk.
Dicsőség Atyának, Fiúnak és Szent-Lélek Istennek.

Resp. II.

Harmatozzatok egek onnét felől:
És ködöt származtassatok az igaz Christustól.
Megnyilatkozzék az föld:
És szülje a mi Idvezítőnket.

Az egész könyvben a kezdőbetűk cifrán vannak kifestve s inkább a betűk, melyek igen hasonlítanak az úgynevezett barát betűkre, mintsem az írásmód mutatnak régi időre.

ERDÉLYI PÁL.

KAZINCZY LEVELE GR. RÁDAY GEDEONHOZ.

Méltóságos Gróf Úr,

Némelly fájdalom szókbán önti-ki magát, némellyikében elhal a szív; s ilyen volt az, midőn a Méltós. Gróf Úr szeretetre-méltó atyjának elholtát megértettem. Melly csapás nekem ki a nagyon nemes és tisztalelkű embert ifjúságunk oltá szerettem; most pedig életét különösen azért is óhajtottam, mert az a szerencsétlen ház az ő karjai közt talála menedéket, megfosztva atyjától s anyjától. A Prónay Simon és Nini* emlékezete, s annak látása, hogy gyermekeik nem csak tőlök hanem egymástól is eltépettek, megfoszt minden gondolattól, minden érzéstől. Sok holnapokig küszködtem magammal, míg e levelemet megírhatám; engedje meg a Méltóságos gróf, még most is hogy elnémüljak, s elégedjék meg húségemnek azon bizonyosságával, mellyet a Kassai Minerva tőlem ez idén a 2-dik negyedben veve fel.**

* Báró Prónay Simon, P. László csanádi főispán fia, és neje, szül. Hiergeist Nina.

** A *Felsőmagyarországi Minerva* 1827. júniusi füzetében, Kazinczy ekkép emlékezik Ráday Párról: •R. Pál, cs. k. kamarás (szül. 1768. 31. márcziusban, Péczelen) ifjabb esztendőiben assessora az eperjesi district. táblának, később a dunamelléki reform. ekklesiák főcurátora . . . Ez elvette (1793. 31. májusban) Csanád vármegyei főispán. báró Prónay László Excell., radványi és s. kazai Radvánszky Rosaliától született Ágnes gyermekét, az 1790-diki diétán a haza egyik

Én három Rádaynak dicsekedhetém kegyességével, és a Prónay Lászlóéval,* s ez engem ellentállhatatlan erővel vonzana a Méltós. Gróf felé, ha ügyünk szeretete egy más lánczot nem fonna is közöttünk. Kérem a Méltós. Gróft őseinek emlékezetére, szeresse a *mit* és a *kit* ők szeretének. Én minden alkalmat mohon fogok megragadni, mellyben a Méltós. Gróf hajlandóságát megnyerhessem. A három Ráday és a Prónay László neveik tisztévé teszi a Méltós. Gróf Úrnak, hogy az ő általok szeretett, s kettejek által járt pályáról, mellyen már olly szerencsével fellépe, el ne térjen, sőt hogy fényekhez új fényt ragasszon.

Maradok a leghívebb tisztelettel a Méltós. Gróf Úrnak, Széphalom octóber 2d. 1827. alázatos szolgája *Kazinczy Ferencz*.

E levélre vonatkozólag, melynek eredetije kézirat-gyűjteményemben van, Kazinczy Gábor Ballagi Mórhoz egy levelet intézett, melyből, valamint nálam levő számos egyéb leveléből, az is kitűnik, hogy ő, ki még 1860-ban *Széphalom* gyűjtőczím alatt két kötetben kiadta Kazinczynak Kisfaludy Károlylyal s ennek körével, úgyszintén Berzsenyi Dániellel való levelezését: élte vége felé újabb Kazinczy-publicatióra készült, melynek közzétételét azonban, 1864-ben bekövetkezett halála meggátolta.

legszebb leányát, most legtiszteletesebb matronájának egyik nagy díszét. E szerencsés házasságból születtek: 1. László (szül. 1804. 31. Augusztus), 2. Gedeon, a IV. (szül. 1806. 23. Junius), 3. Anna, gróf Nádasdy Lászlóné, és 4. a szép Erzsébet, báró Prónay Albertné. — Gedeonra általméne az első Gedeon lelke, s a szeretetreméltó ifjú lantja által tartja fenn őseinek dicsőségét. Pál meghala 1827. január 22. Pesten, élete 59. eszt. Tisztább lelket, szeretetre méltóbb társalkodót, hívebb barátot lehetetlen találni. Életét a házi boldog egyesülés örömei között szerette tölteni, és a szépmesterségek ápolásában. Midőn a Magyar Színjász Társaság 1790. egyyüve állott, az Ennek köszönheté mind organisatióját, mind leczkéztetéseit; és hogy a játzók csaknem mind, de kivált a felejthetetlen Rehákné, akkor Mór Náni, hallgatójikat csudálkozásra ragadozták, s a kajánság szava forró magasztalássá, álmélkodássá változott, az ugyan egyedül ennek a Thália és Melpomene kedveltjének míve, s Ráday nélkül a sok ellenkezésekkel küszködő dolog könnyen elsüllyedhetett volna. Én, a ki a gróffal egyyütt valék ezen alkotás munkájára kirendelve, de a kinek e részben semmi tapasztalásim nem voltak, örömmel vallom, hogy minden jót itt az én szeretett barátom tevé; én semmit nem . . . A Rádayak felől más helytt fogok még szállani. Légyen az, a mit itt tészek le, halotti áldozatúl nyujtva azon barátom emlékezetének, a kinek az idén történt kidőlét minden jókkal én is mély fájdalommal kesergem. Sógorának, báró Prónay Simonnak, és annak a *Szépnek-Fónak* öt hónap alatt atyjoktól és anyjoktól megfosztott gyermekei benne, nemeslelkű hitvesében, s gyermekeiben találtak atyát, anyát s hiv testvéreket; s ez elakasztja zavamat, de szemeimet könyezésre olvasztja.»

* A báróság-szerző Prónay László, csanádi főispán.

A Ballagi Mórhoz írt, szintén nálam lévő ezen levél, egész terjedelmében így szól:

Bánfalva, febr. 6d. (1863.)

Kedves Barátom,

Daczára annak, hogy úgy tapasztalom, a válaszlás nagy nyűg Neked, mindamellett szabadságot veszek magamnak, hogy holmi iránt megkeresselek.

1. A *Szemere-Tár* elhozott kötetét a jövő héten kezdedhez juttatom. Légy rajta, igen kérlek, hogy haladék nélkül megkapjam *akkor* a következőt. Nem lehet a Kazinczy munkáihoz látnom, míg e gyűjteményt meg nem ismerem.

2. (id. gróf) Ráday (Gedeon) azt írja, hogy Kazinczy Ferencz egy levelét Ráday Gedeonhoz Neked ajándékozta. Irassd le magadnál a fiammal s conferáld magad betűről betűre.

3. A *Protestáns lap* I. számát nem kaptam; add át fiamnak.

Isten áldjon, édes barátom jobb egészséggel mint az enyém, az valódi naplopóvá tesz engem. Igaz barátod *Kazinczy Gábor*.

BALLAGI ALADÁR.

SZEMERE MIKLÓS PETŐFIRŐL.*

30. Nov. 1866.

Kedves Pistám!

Szinte féltem 18-án költ legutolsó levelkédet felbontani. Azt hittem hogy megscutikázod kissé irtóztató röstségemet. Csak is az a mentiségem, hogy illy röst illy álmos vagyok én már minden de minden teendőmben. Versírás stb. nyugszik szép csendesen a suton mint a hamupipőke.

Bocsáss meg tehát ha még most se küldöm részletekre menő észrevételeimet verseidre, csak általánosságban szólok; — rövid időn majd bővebben!

Addig is, csak ennyit: legerősebb oldalad a gonyor; a «Romlásnak indult» Berzsenyi ódájának parodiája nagyon derék. Nevet-hetnék magamon, ha elgondolom: milly sok változáson ment át lelkütedről alkotott hitem. Midőn mint ügyvéd küldéd rám idéző leveledet, egy komor szigoru embert véltem benned. Az «imák» fordítójában épen ellenkezőt: szelid csendes kedélyűt; ime, kívül végre hogy az én Pistám magamhoz hasonló pajkos vig lelkületű! Még abban is mennyire egyezünk, hogy te is megcsipkedted Petőfit. Enyé-

* Pajor Istvánhoz intézett levél.

met e részben nem ismerheted, mert névtelenül jelent meg a «Honderűben». Mielőtt ide írnam, el kell mondanom, hogy soha tán költő nem csüggött úgy költőtársán, mint eleinte rajtam Petőfi. Látván, hogy verseit nem csak szeretem, de vitatkozom is mellettök Vörösmartyval, Vahott Sándorral s másokkal, kik még akkor nem sokat tartottak róla. S ezenkívül — miért ne emlitem — anyagilag is segitettem. Történt azonban hogy ő velem együtt utazott Pestről Miskolczig, onnan én haza, ő Eperjesre menvén Kerényi Frigyeshez, Tompa Mihályhoz, kiket még személyesen nem ismert. Miskolczon egy szobában hálván, kérdezte : mint tetszenek nekem az ő «Cziprus lombjai»? Mondám, hogy versei közt azokkal vagyok legkevésbé elégtű ; s elmondám némi kifogásaimat. — Tűzbe jött, vitatkozott, s kért — de még nem haraggal, irjak ezekről neki, csak magának, bírálatot, s küldjem hozzá Eperjesre. Elküldtem. Bírálatom, habár több helyeket, s itt ott egy egész verset is megróvtam, sértő tellyeséggel nem vólt, sőt még akkor a jobb verseiről sem jelent meg kedvezőbb bírálat. De a Pillvax hölgyei által már akkor elkapatott fiatal czimboránk Apollóban, nekidűhült bírálatomra s azontul egész haláláig, untalan harapott, rugdosott felém. Legelső harapása «Uti naplójában» jelent meg, — nem említve ugyan nevem (s egyszersmind a Sárosy Gyuláét), de mindenki által kitaláltatva, kikre szórja gűnyját. Éppen nálam időztek akkor Tompa s Kerényi, midőn e gűny a lapban jött. (Vahott Imre «Pesti Divatlap»-jában.)

Én tehát hirtelenében a következő verssel viszonoztam ifjonczi malicziáját, — sőt merhetem így nevezni : csömörletes hálátlanságát. Őt magát beszéltetem e versben, s az egész vers «naplójában» látható dicsekedéseiből van összerakva s némelyike szóról szóra adva. Aláhuzom dicsekvéseit hogy jobban megérthessed.

Petőfi a kálvinista rektorhoz az Agtelki barlangban.

Nagy tisztelettel nézz e névre
 Mellyet e falra karczolok!
 Boruljanak a föld porába
 Előtte, minden — rektorok! —
 Tudd meg! — enyém az! s két országban,
 Mint üstökös fark úgy ragyog
 Az ebrudon kiröppent Marczi
 Zöld éneklője — én vagyok!

Már Csizió megjövendölte,
 Hogy egykoron híres leszek!
 Hogy, — mi nagyapád sem volt: tábla-
 Birói czimre szert teszek.

Heine és Béranger nyomában,
Mint a napszámos izzadok. —
Az ebrudon stb.

Volt egy szép hölgy; — nem állhatott ki, —
Ha rá pislogtam, borzadt, —
Ha Zajtai-mentémre nézett,
Majd nyílalásig kaczagott. —
De én azért megénekeltem, —
E dalokban sok köny potyog. —
Az stb.

Tudd meg, tollamból jött világra,
A «Helység kalapácsa» is!
Édesdeden röhögnek rajta
Ha hallják, — Jankó és Máris,
Édes Gergely sem irt ily szépet,
Nem zenge illyet még torok. —
Az stb.

A kritikus mind *szamárr*, bival, ló!
Sok versem rossznak hirdeti,
S a föld mindannyi kalapácsa
«Kalapácsát» csak neveti.
Mondom: *Számár*, veszett komondor,
Izlése nincs, azért morog. —
Az stb.

E kar, hatalmas bár a tollra!
Hatalmasb volna kardra még!
A hőskard, czinke természetemhez,
Úgy-é, dicsően illenek!! —
Látom, csodálsz! — s csodálhatsz is, mert
Nállam nincs ember már nagyobb! —
Az ebrudon stb.

Jegyzeteket is kell még hozzá tennem: — Szentiványi Károly Petőfit táblabíróvá nevezette ki Gömörbe, — e pillanattól óta így írta naplója mentén alá: *Ez s egy nap óta táblabíró Gömörben.*

Heine s Bérangert felhasználtam ugyan e versben, de ő ezeket csak pár helyütt utánozta, s ez mit sem von le költői híreből, költői genialitásából.

Volt egy szép hölgy. T. i. Etelke (a Vahott Sándor neje testvére, kihez Czipruslombjait írta s ki őt (Vahott Sándortól s napjától hallám) *ki nem állhatta, s kaczagását sem fojthatta el ha rá pillantott.* De magam is alig állhattam meg a kaczajt, midőn Vahott Sándornál jegelőszőr láttam s ismertem meg Petőfit, mert szeszélyből épen úgy öltözött mint a Peleskei nótárius tündérkedik a szinpadon. Lehetetlen

idétlenebb figurát képzelni, mint ő ez öltözetben volt, s még ahoz: igen bő májbőr csizma! s vékony görbe lábszárak a lötyögő csizmában!

Kiröppent Marczy. Ha ki szerényen lép fel, írjon bár (mint p. o. Vörösmarty) nem épen jó drámát is, az se baj! De, *nyomtatásban hirdetni ki előre: «Falura megyek, s «Zöld Marczy» drámát fogom megírni Egressy Gábor jutalomjátékául!»* — Ha aztán az ily feunen hirdetett drámát, *rosszasága miatt* ellöki a drámapíráló választmány, az csakugyan komikus eset. — Ugyanazért nem Zöld Marczyt mondék versemben, de: Marczy zöld íróját.

A helység kalapácsának igen jól választott versformája van, s a comicum se volna rossz benne, de a meséje silány. Kár hogy ő ezt jobban nem dolgozta ki később. — Midőn e verset írtam, akkor még nem ismertem e bohózatot; Vörösmartytól kérdezvén: sikerült-e? ő «nagyon rossznak» állítván, (miben pedig nem volt igaza!) az ő tekintélyén gyaláztam meg versemben. De ebben valóban nincsen igazam.

S most isten s barátságom veled kedves Pistám! Morosus fizető vagyok nemde? no de kevés ideig foglak már benneteket várakoztatni. Isten veled mégegyszer. Szerető barátod Sz. Miklós.

PAJOR ISTVÁN.

Szerkesztői üzenetek. Dr. H. C. Baja, — becses cikke későn érkezett; legközelebbi füzetünkben közzétesszük. — K. L. Bp.; a Hallerről, valamint Aranyról (Sz. Fej.) írt cikk — nem közölhető.

A M. TUD. AKADÉMIA IRODALOMTÖRTÉNETI KIADÁSAI.

- NYELVEMLÉKTÁR.** Régi magyar Codexek és Nyomatványok. Szerkesztik: *Budenz J., Szarvas G. és Szilády Á.* 1874—86. 8-adrét.
- I. kötet. Bécsi Codex. Münchener Codex. Közzéteszi: *Volf Gy.*
- II. kötet. Weszprémi C. Peer C. Winkler C. Sándor C. Gyöngyösi C. Thewrewk C. Kriza C. Bod C. Közzéteszi: *Volf Gy.*
- III. kötet. Nagyszombati C. Szent Domonkos C. Virginia C. Közzéteszik: *Komáromy L. és Király P.*
- IV. V. kötet. Érdy C. Közzéteszi *Volf Gy.*
- VI. kötet. Tihanyi C. Kazinczy C. Horvát C. — VII. kötet. Ehrenfeld C. Simor C. Cornides C. Sz. Krisztina élete. Vitkovics C. Lányi C. — VIII. kötet. Sz. Margit élete. Példák könyve. A sz. apostoloknak méltóságáról. Apor C. Kulcsár C. — IX—X. kötet. Érsekújvári C. — XI. kötet. Debreczeni C. Gömör C. — XII. kötet. Döbrentei C. Teleki C. — XIII. kötet. Festetich C. Pozsonyi C. Keszthelyi C. Miskolczi töredék. — Közzéteszi *Volf Gy.* Ára kötetenként 2 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVEMLÉKEK.** V. kötet: A Jordánszky-codex biblia-fordítása. Kinyomatta *Toldy*; a Csemesz-töredék szövegével kiegészítette és előszóval ellátta *Volf Gy.* 1888. Ára 6 frt.
- RÉGI MAGYAR KÖLTŐK TÁRA.** (Corpus poetarum.) Szerkeszti *Szilády Áron.* I. kötet: Középkori magyar költői maradványok 1877. II—V. k.: XVI. századbéli magyar költők 1880—86. Ára kötetenként 2 frt.
- CODEX CUMANICUS** bibliothecae ad templum Divi Marci Venetiarum. Jegyzetekkel s glossariumokkal kiadta *gr. Kuun G.* 1880. 8-rét. Ára 5 frt.
- RÉGI MAGYAR NYELVÉSZEK** Erdősitől Tsétsiig. (Corpus Grammaticorum linguae Hungaricae veterum.) Kiadta *Toldy F.* 1866. Ára 2 frt.
- A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.** Irta *P. Thewrewk E.* 1873. Ára 1 frt.
- A MAGYAR NYELVUJÍTÁS** óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata. Irta *Imre Sándor.* 1873. Ára 1 frt.
- KALEVALA.** A finnek nemzeti eposza. Fordította *Barna Feri.* Ára 1 frt.
- ÉRTEKEZÉSEK A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.** Kiadja a M. T. Akad. Az I. oszt. rendeletéből szerk. *Gyulai Pál,* osztálytitkár. I—VIII. köt. 1867—1880. Ára 21 frt 65. kr. — IX. köt. 1881. Ára 3 frt 20 kr. — X. köt. 1882. Ára 4 frt. — XI. köt. 1883. Ára 3 frt 70 kr. — XII. köt. 1885. Ára 5 frt 10 kr. — XIII. kötet. 1886. Ára 3 frt 40 kr. — XIV. köt. 1887—89. Ára 3 frt 80 kr. — XV. köt. (1—9. sz.) Ára 4 frt 65 kr.
- VOTJÁK NÉPKÖLTÉSZETI HAGYOMÁNYOK.** Gyűjtötte és fordította *dr. Munkácsi Bernát.* 1887. Ára 2 frt.
- OSZMÁN-TÖRÖK NÉPKÖLTÉSI GYŰJTEMÉNY.** I., II. köt.: Oszmán-török népmesék és népdalok. Gyűjtötte *dr. Kúnos I.* 1887—89. Ára frt 7.10
- HÁRÓK KARAGÖZ-JÁTÉK.** Török szövegét följegyezte és magyarra fordította *dr. Kúnos Ignác.* 1886. (Különnyomat a Nyelvtudományi Közlemények XX. kötetéből.) Ára 1 frt.

(A M. Tud. Akadémia főtítkári hivatalánál rendelve, iskoláknak 50% engedmény.)